

PAPER DETAILS

TITLE: Hâlet-i Rûhiyyenin Aynasi Olarak Istinsah Kayitlari: Rodos'ta Bir Sürgünün Gizli Feryadi

AUTHORS: Sami ARSLAN

PAGES: 0-0

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/798294>

HÂLET-İ RÛHİYYENİN AYNASI OLARAK İSTİNSAH KAYITLARI: RODOS'TA BİR SÜRGÜNÜN GİZLİ FERYADI

Sami Arslan

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
sarslan@fsm.edu.tr
ORCID: 0000-0002-0662-6632

ÖZ

Yazma eser, müellif, müstensih ve okur üçgeninde vücut bulan bir başka ifadeyle ana unsuru metin olan fakat ana metnin dışında da birçok unsuru barındıran kümülatif bir bilgi aracıdır. Bu unsurlar asırları ve coğrafyaları dolaştıkça yeni girdilerle zenginleşir. Yazma eser unsurlarından bir tanesi de istinsah kayıtlarıdır. İstinsah kayıtları, okuruna kitabın ve nüshanın künye bilgisini vermesinin yanı sıra özellikle sosyal ve kültürel hayata ışık tutup kaynaklık edecek (haricî) malumatı da içerisinde barındırır. XVI. yüzyıl ortasında (1551) Humuslu Ali b. Ahmed'in elinden çıkan mecmuadaki istinsah kayıtları da bahsedilen hâricî malumata ev sahipliği yapmaktadır. Ali b. Ahmed'in yaşamaya bir türlü alışamadığı Rodos'ta istinsah ettiği bu mecmuada on iki eser bulunmaktadır. Bu makalede mecmuada bulunan mezkur eserlerin istinsah kayıtları kronolojik olarak incelenecek ve sadece bu kayıtlardan yola çıkarak Ali b. Ahmed'in biyografisine dair bir okuma yapılmaya çalışılacaktır. Zira müstensih Ali b. Ahmed bu istinsah kayıtlarında eserin künye bilgisinden

65

Dîvân *DİSİPLİNLERARASI
ÇALIŞMALAR DERGİSİ*

Cilt 24 sayı 46 (2019/1): 65-91

DOI: 10.20519/divan.614142

ziyade kendi kişisel hikayesini okurlarla paylaşarak istinsah kayıtlarının tarih yazımına yardımcı kaynak olarak kullanılabileceğini gösteren örnekler bırakmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yazma Eser, İstinsah Kayıtları, Ali b. Ahmed, Sürgün, Rodos, Mecmua.

“Ci’tu sakîmen ve za’ife’l-kuvâ / Mevlâye Mevlâye fe-kun câirî”¹

GİRİŞ:

Yazma eserlerin, Alaattin’in sihirli lambası kadar olmasa da ona yakın derecede insanı şaşırtan, heyecana sürükleyen, gizeme davet eden bir tarafı vardır. Yazma eserlerin içerisinde müellifin metnin dışında fevaid kayıtları ve hâricî kayıtlar (genel olarak insana, tabiata ve nüshaya dair kayıtlar) gibi asırlara uzanan birçok unsur bulunmaktadır. Bu unsurlar sayesinde insan, zaman ve mekana dair çeşitli bilgiler nüshalar arasında asırlarca muhafaza edilmektedir. Herhangi bir nüshanın herhangi bir yaprağında yaşam ile ölüm arasında geçen hayatın herhangi bir enstantanesine tanıklık etmek mümkündür. Nüshalar üzerinde metin dışında yapılacak sistematik ve sabırlı çalışmalar çok şey vadeden bu dünyanın kapısını aralamaya yardımcı olacak ve tarih yazımında birincil kaynakların bıraktığı boşluğu dolduracaktır. XVIII. yüzyıl Osmanlı bilgin ve bibliyofili Carullah Efendi’nin (ö. 1718) hayatı boyunca tuttuğu derkenar notları üzerine Berat Açıl’ın editörlüğünde yapılan çalışma,² Fikret Turan’ın Süleymaniye Kütüphanesi Esat Efendi, nr. 3463, vr. 82b-84a’daki okuyucu notlarından yola çıkarak hazırladığı makalesi³ ve daha genel olarak Konrad Hirschler ve Andreas Görke’nin editörlüğünde hazırlanan ve ana metin dışındaki kayıtların doğrudan araştırma konusu olabileceği sonucuna varan eser⁴

1 Şehid Ali Paşa, 02705/004, 144b. “Zayıf ve çaresiz olarak geldim, Allahım, beni kendine komşu kıl Allahım!” Müstensih Ali b. Ahmet’in istinsah kaydının yanına düştüğü beytin ikinci mısraı. 1 Kasım 1551. Ali b. Ahmet’in istinsah kayıtlarını makaleye dönüştürme tavsiyesinde bulunarak makalenin kurgusunda yardımcı olan Şevket Küçükhuşeyin’e teşekkür ederim.

2 Berat Açıl, ed., *Osmanlı Kitap Kültürü, Carullah Efendi Kütüphanesi ve Derkenar Notları* (Ankara: Nobel yayınları, 2015).

3 Fikret Turan, “Elyazması Mecmualarda Gündelik Hayat, Güncel Sorunlar ve Günlük Dil: 18. Yüzyıl Osmanlı Edebiyatında Mahallileşmenin Kapsamı,” *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 2 (2013): 343-365.

4 Andreas Görke, Konrad Hirschler, ed., *Manuscripts notes as a documentary sources* (Würzburg: Ergon Verlag, Beirut, 2001).

hem sadece bu metin dışı unsurlar aracılığıyla kimi biyografilerin inşâ / ikmâl / tashîh edilebileceğini, hem okuma-yazma pratiklerinin boşlukta kalan noktalarının doldurulabileceğini, hem de mecmuaların sosyal bir mecra haline nasıl dönüştürülebileceğini gösteren yetkin örneklerdir. Yazma eser unsurlarından bir tanesi de istinsah kayıtlarıdır. İstinsah kayıtları sadece istinsah işinin zaman ve mekan bilgisini veren, yani eserin ve nüshanın künye bilgisinin dercedildiği bir yer değildir. İstinsah kayıtları canlı tasvirlerin yapıldığı, satır altı bilgilerin verildiği, yer yer dolaylı yoldan ideolojik tartışmaların yapıldığı ve içinde alt metinlerin bulunduğu bir metindir. Bu kayıtlar sistematik bir şekilde tarih yazımında yardımcı kaynak olarak da kullanılmalıdır.

Bugün Osmanlı sürgün literatüründe kaynak olarak genellikle arşiv malzemeleri, şeriiye sicilleri, kronikler ve hatrat-günlükler kullanılmaktadır.⁵ Bu kaynakların yanı sıra sürgün literatüründe kaynaklık etmesi gereken şeylerden birisi de işte bu yazma eser unsurlarıdır. Mesela yukarıda sözü edilen Carullah Efendi'nin Edirne'ye sürgüne gönderildiği bilgisi kendisi tarafından yazılan iki derkenar notundan tespit edilebilmiştir.⁶ İşte bu yazma eser unsurlarından birisi olan istinsah kayıtları da bize XVI. yüzyıl ortasında Rodos'ta memleketine döneceği günü dört gözle bekleyen ve bu fırsatı vermesi için Allah'a sürekli yalvaran Humuslu bir müstensihi, Ali b. Ahmed'i gösterecektir. Bu haliyle mezkur istinsah kayıtlarının istinsaha dair bilgiler vermesinin yanı sıra firâknâme türünün dolaylı örnekleri olduğunu da söylemek mümkündür.

Ali b. Ahmed aşağıda ele alınacak olan mecmudaki eserlerin tamamını istinsah etmiş, bu eserlerden bazılarını bizzat telif etmiş

5 Bkz. M. Çağatay Uluçay, "Sürgünler-Yeni ve Yakın Çağlarda Manisa'ya ve Manisa'dan Sürülenler," *Belleten* 15 (1951); Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler," *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 13/1-4 (1951-1952): 56-78; Osman Köksal, "Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle ilgili Hattı-ı Hümayunları," *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)* 19 (2006); Kemal Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)* (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2007); Suha Oğuz Baytimur, "Osmanlı Devletinde Hapis ve Sürgün Cezaları 1791-1808," (Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 2011.); Mehmet Güneş, "Osmanlı Devleti'nde Sürgün Cezası ve Karahisâr-ı Sâhib'e Yapılan Sürgünler (1815-1839)," *History Studies, International Journal of History* 8/1 (2016).

6 Sami Arslan, "Eserden Müessire Seyr u Sefer: Carullah Efendi'nin Derkenar Notlarının Biyografisine Katkıları," *Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 5 (2015) :78.

ve –en azından üzerinde kendisi tarafından düşülen mütalaa kayıtlarından da anlaşılacağı üzere– kimi eserleri dikkatle okumuş olması hasebiyle hem bir müstensih hem bir müellif hem de bir okurdur. Fakat bu çalışmada onun okur-yazarlığına eğilmeyeceğiz. Bu üç Ali b. Ahmed'ten sadece müstensih olanına odaklanacak olan makale iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Ali b. Ahmed'in istinsah ederek bir mecmua haline getirdiği on iki nüshadaki istinsah kayıtları değerlendirilip, bu kayıtlar üzerinden bir Ali b. Ahmed okuma denemesi yapılacaktır. İkinci bölümde ise müstensihin gerek istinsah kayıtlarında gerekse mecmuanın farklı yerlerinde kullandığı kimi kelimelerden hareketle, bu kelimelerin dolaylı-dolaysız kendi içinde bulunduğu hazin ve güç duruma işaret ettiği ortaya konacaktır.

Humuslu Ali b. Ahmed bugün Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa Koleksiyonu'nda bulunan 2705 numaralı mecmuadaki on iki eserden dört tanesinin hem müellifi ve müstensihi, sekiz tanesinin ise sadece müstensihidir.⁷ Ali b. Ahmed mezkur mecmuada müellifi olduğu dört eseri *iltikât* yöntemi ile yazmıştır. Sözlükte 'oradan buradan toplamak' anlamına gelen iltikât bir kitabın farklı kısımlarından seçkilerle oluşturulan bir telif çeşididir.⁸ Peki Ali b. Ahmed Rodos'ta bu nüshaları kimin için istinsah etmişti? Ali b. Ahmed'in istinsah kayıtlarında, istinsah kayıtlarının genel temayülünde olduğu gibi, buna dair sarıh bir bilgi yoktur. Müstensih Ali b. Ahmed'in mecmuaya özel bir isim vermesi, bazı nüshaları mukâbele edip bunlara mukâbele kaydı düşmesi ve daha da önemlisi istinsah kayıtlarında kendi hayat hikayesini –tüm çevresiyle beraber– merkeze alması⁹ bu mecmuayı kendisi için hazırladığını dü-

⁷ İstinsah esnasında kullandığı asıl (menkûlun minh) nüshalardan iki tanesi müellif nüshasıdır.

⁸ Şu durumda iltikât'ın sözlük anlamı, birçok terimde görüldüğü gibi, terimleşince daralmaya uğramıştır. Zira sözlükte farklı yerlerden toplamak iken burada farklı kitaplardan değil, tek bir kitabın farklı yerlerinden toplamak anlamındadır. Ali b. Ahmet'in ifadelerinden iltikât ile muhtârât arasında bir fark görüp görmediği belli değildir. *El-Futûhâtü'l-Mekkiye*'den kalbi nereyi meylediyorsa oraları seçip yeni eser oluşturduğunu belirten Abdulmuhsin b. Muhammed iltikât ile intihâb arasında fark görmüyor gibidir. Zira okuyuculardan eserdeki muhtemel yanlışlara müsamaha ile yaklaşmasını rica eden Abdulmuhsin b. Muhammed telif kaydında kendi tasarrufundan iltikât ve intihâb (intehabe şeklinde) olarak bahsetmektedir. (Abdulmuhsin b. Muhammed, *Muntehab mine'l-Futûhâtü'l-Mekkiye*, Süleymaniye, Ayasofya, 2009, 181a)

⁹ Nitekim bu istinsah kayıtlarında dua cümlelerinin nesneleri, diğer yüzlerce müstensihin yaptığı gibi, sair Müslümanlar, hocalar, beldeler, mekanlar ❖

şünmemize yol açabilir. Mecmuadaki eserler genel olarak medrese kitabı değildir, dolayısıyla bu nüshaları kendisi için hazırladıysa bir başkasına okutmak için değil, kendi mütalaası için hazırlamış olmalıdır. Öte yandan, bu eserlerin tek bir mecmuada toplanması, onun bu nüshaları bir kişinin siparişi olarak istinsah ettiği ya da Rodos'ta mukim bir kimseye hediye etmek için çoğaltmış olabileceği ihtimalini de göz önünde bulundurmamızı gerektirir. Bu ihtimali kuvvetlendiren bir durum ise Ali b. Ahmed'in mecmuadaki on ikinci eserin zahriyesinde (241a) nüsha sahibinden (malik) bahsetmesidir. Ali b. Ahmed bu yaprakta Allah'tan, istinsah ettiği eserin müellifi –kendisinin de mensubu olduğu Kâdiriyye Tarikatı'nın Yâfi'yye kolunun kurucusu– olan Abdullah b. Es'ad Yâfi' den (ö. 768/1367) bahseder ve onun ilminden bütün Müslümanların faydalanmasını ister. Akabinde ise bu vesileyle duaya dahil ettiği dört grup daha vardır ki bunlar da nüshanın kâtibi, nüshanın sahibi, nüshanın müstakbel okuru ve nüshaya nazar edenlerdir. Nüshanın kâtibi açıktır ki kendisidir, bir an için nüsha sahibinin de kendisi olduğunu düşündüğümüzde doğal olarak nüshanın okuru ve nazar edicisi de kendisi olacak, yani kendisini dört farklı şekilde duaya dahil etmiş olacaktır. Bu ihtimal ise malik ile bir başkasının kastedilmesi ihtimaline nazaran daha zayıf olmalıdır.¹⁰ Müstensih aynı duanın devamında maliği yine gündemine alır, duanın sonunda katip ile maliğe dua edenlere de dua eder. Belli ki Ali b. Ahmed malik ile kâtip arasında fark görüyordur. Onun mecmuayı başkası için istinsah etmesi kendi sergüzeştini mezcettiği bu nüshalar aracılığıyla adada bulunan nüfuzlu kimselere kişisel hikayesini sunması ve bu vesileyle onlardan dolayı bir yardım talebinde bulunması anlamına gelebilir. Nitekim Osmanlı entelektüel tarihi benzeri örneklerle yabancı değildir. Mesela Ahmet Paşa (ö. 1497) Ali b. Ahmed'den bir asır önce Yedikule zindanından dönemin padişahı Fatih Sultan Mehmet'e kerem kasidesi sunmuş ve bu kaside

vs değil bilakis kendisi, (sadece kendisi) ebeveyni, çocukları, akrabaları, sevdikleri ve düşmanlarıdır.

10 Müstensihin malik ile kastettiği mecmuaya hâlen değil gelecekte sahip olacak herhangi bir malik ya da malikler olabilir, şu halde mâliğin yakın anlamı halihazırda mecmuanın sahibi iken uzak anlamı ise sonraki zamanlarda bir şekilde mecmuaya sahip olacak(lar)dır. Bu durumda mecmuanın halihazırdaki sahibi kimdir? Katibin kendisi ya da ikinci bir şahıstır. Katibin kendisi olmasını kabul edeceksek yukarıdaki zor anlaşılır durum (müstensihin kendisinden hem katip hem malik hem kâri ve hem de nâzır olarak bahsetmesi) tekrar gündeme gelecektir.

onun affına vesile olmuştur.¹¹ Belki de bir şekilde mezkur hadiseden haberi olan Rodos'taki bu sürgün de nüshalar ve nüshalardaki istinsah kayıtları aracılığıyla affedileceğini düşünmektedir.

Peki onun bu nüshaları istinsah etmek için kullandığı *asıl* nüshalar kime aittir? Yeni nüshalar bir başkasının siparişi üzerine ya da hediye amaçlı çoğaltılıyorsa asıl nüshaların Ali b. Ahmet'e ait olduğunu söylemek mümkündür. Eğer bu ihtimal doğru ise, Ali b. Ahmed Rodos'a gelirken okuyup mütalaa etmek için yanı sıra getirdiği nüshaları istinsah sırasında asıl nüsha olarak kullanmış olmalıdır. Yeni nüshaları kendisi için çoğalttığı ihtimalinde ise asıl nüshaların kendisine ait olmadığı söylenebilir, zira kısa süreli kalacağını düşündüğü / umduğu bu adada kendisinde zaten mevcut olan nüshalardan kendisi için yeni nüshalar çoğaltmasının pek bir anlamı olmayacaktır. O halde Ali b. Ahmed bu asıl nüshaları Humus'tan gelirken yanında getirmediyse Müslümanların (Osmanlıların) eline henüz otuz yıl önce (1522) geçen bu adada, içinde Nevevi'nin (ö. 1278) *el-Erba'în*'i ile 'İmâdî'nin *Mizânu's-şerî'a*'sının müellif nüshası da olan on iki nüshanın bulunmasını nasıl anlamak gerekir? Muhtemelen bu nüshalar, Osmanlıların hakimiyetine yeni girmiş bu adada Kanuni Sultan Süleyman tarafından kurulmuş olan medreseye de ait değildir, zira yukarıda da belirtildiği gibi, bu kitaplar ders kitabı özelliği taşımazlar. O halde bu nüshalar, varsa adada bir tekkeye ya da adada meskûn bir zata veya belki de adanın fethinden sonra yolu bir şekilde oraya düşen kadı, asker vs.'ye ait olup, Ali b. Ahmed tarafından istinsah için ödünç alınmış olmalıdır. Eldeki istinsah kayıtları üzerinden net bir şey söylemek zordur, fakat Rodos entelektüel tarihine yönelik arşiv vesikaları ve şer'iyye sicilleri gibi kaynakların da taranmasıyla yapılacak çalışmalardan sonra bu gibi sorulara daha net cevap vermek mümkün olacaktır.

Ali b. Ahmed bu istinsah kayıtlarında hangi gerekçeyle Rodos'ta bulunduğu dair bir şey söylemez. Ama ısrarla vatanına dönmeyi ve Humus'ta kalan eş, çocuk, akraba ve arkadaşlarına bir an önce kavuşmayı istemesi, Humus'ta bulunan fitne ehli ve düşmanlardan kahrıyla bahsetmesi ve bunların desiselerinden Allah'a sığınması gibi gerekçelerle Rodos'ta sürgün için bulunduğu yorumunu yapabiliriz. Nitekim Rodos, Osmanlı İmparatorluğu döneminde sürgün yeri olarak kullanılan yerlerden bir yer olacak ve bir yüzyıl sonrasının popüler mutasavvıfı Niyazi Mısri'nin (ö. 1694) de yolu,

11 Zehra Göre, "Kerem Kasidelerine Dair," *Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 39 (2009): 921.

sürgün olarak bu adaya düşecek, ada XIX. yüzyıla kadar sürgün yeri olarak kullanılmaya devam edecektir.

Ali b. Ahmed'in Humus'ta iken ne ile meşgul olduğuna dair sarih bir bilgiye sahip değiliz, fakat istinsah ve telif ile meşgul olmasının yanı sıra istinsah ettiği nüshaları mukabele etmesi onun bir ilmi-yeli olduğunu düşündürür. Kendisi için birçok kayıta kullandığı "Ezherî" sıfatı da bu durumu teyit eder. Bununla beraber, istinsah kayıtlarında kendisine ait kullandığı sıfatlardan bir tanesinin mesleğine dair bir kayıt olduğunu düşünmek de mümkündür. Buna göre Ali b. Ahmed üç farklı istinsah kaydında kendisinden "Hizmeten Hâlidî" diye bahseder: Birinci kayıta "el-Kâdirî tarîkaten, el-Hâlidî hizmeten,"¹² ikinci kayıta "el-Hanefî mezheben, el-Hâlidî hidemen,"¹³ üçüncü kayıta ise "el-Ensârî neseben, el-Hâlidî hidemen"¹⁴ şeklinde. Bu kayıtların birinci kısımlarının ne anlama geldiği çok açıktır: Kadirî tarikatine müntesip olup fûruda Hanefî mezhebine bağlıdır. Aile kökenleri sahabeden Ensar'a dayanmaktadır. Peki "hizmeten Hâlidî" ne demektir? "Hâlidî" ile Halidî tarikatine mensubiyet kastedilmesi mümkün değildir, zira kayıtlar XVI. yüzyılın ortasına aittir. Ayrıca bu kelimenin tasavvufî bir imleme işaret olmayacağına karine olacak diğer bir durum ise birinci kayıta Halidî'den önce zaten Kadirî olduğunu söylemesidir. Bu ifade bir ihtimal kendisinin mesleğine dair bir ifade olmalıdır. Belki de bu ifadenin Humus'ta kabri bulan Halid b. Velid ile bir irtibatı vardır ve müstensih bununla Halid b. Velid'in türbedarlığını kastediyordur.¹⁵ Fakat eldeki kısıtlı bilgiler ışığında bir şey söylemek çok zordur. Serencamını ince ince istinsah kayıtlarına serpiştiren müstensih bunun için iki yol kullanmaktadır. Müstensihin kullandığını birinci yol sarahat iken ikincisi kinayedir. O halde evvela müstensih Ali b. Ahmed'in sarih yolla anlattığı hikayeye kulak verelim.

KAYITLARIN DİLİ: RODOS'A MAHKUM GERGİN BİR MÜSTENSİH

Mevcut kataloğa göre Ali b. Ahmed'in istinsah ettiği nüshalardan birincisi İbnu'n-Nehhâs (ö.1411) adına kayıtlı *Mecma'u'l-*

¹²Ali b. Ahmed, Süleymaniye, Şehid Ali Paşa, 02705/001, 108a.

¹³Ali b. Ahmed, Süleymaniye, Şehid Ali Paşa, 02705/004, 144b.

¹⁴Ali b. Ahmed, Süleymaniye, Şehid Ali Paşa, 02705/011, 240a.

¹⁵Bu ihtimali bu kayıtlar üzerine kendisiyle yaptığımız konuşmada hocam Ahmet Turan Arslan gündeme getirmiştir.

Âmâk'tır.¹⁶ 25 Mayıs 1551 tarihli istinsah kaydında o, Allah'tan öncelikle kendisini ve ebeveynini affetmesini, daha sonra ise kendisinin hüznü ve gamını gidermesini ister.¹⁷ Kendisinin Humuslu olduğunu fakat o esnada Rodos'ta bulunduğunu belirtirken kullandığı kelime sözlükte misafir anlamına gelen *nezîl*dir. Yani müstensih bu adada geçici bir süre bulunduğuna işaret ediyor gibidir. Nitekim devamında "şimdilik" ya da "bugünlerde" anlamındaki *yevmeizin* kelimesini kullanması da bu işareti kuvvetlendiren bir durumdur (*Vehuve nezîlun bi-Beldet-i Rodos yevmeizin*). Şu halde karşımızda geçici bir süreliğine Rodos'ta bulunan, daha doğrusu öyle olduğunu düşünen ya da öyle olmasını uman mahzun bir müstensih-müellif vardır. Bu birinci kayıta onu hüznü gark eden şeyin ne olduğunu anlamak güçtür. Birinci telif-istinsah kaydından tam otuz üç gün sonra (28 Haziran 1551) düştüğü ikinci kayıta onu yine Rodos'ta mahzun bir halde görürüz, zira müstensih bu kayıta da farklı fiiller kullanarak gam ve kederden kurtulmak istediğini belirtir. Fakat bu kayıta Allah'tan kendisini vatanına döndürmesini de niyaz eder. Müstensih vatanı ile nereyi kastettiğini belirtmez, fakat daha öncesinde Humuslu olduğunu yazması dönmek istediği yerin de Humus olduğunu düşündürür. Ali b. Ahmed'in tek istediği vatanına dönmek değildir, zira orada bıraktığı iki çocuğunu da özlemiştir ve onları da kucaklamak ister.¹⁸

Vatanından uzakta olan Ali b. Ahmed bir görevle mi Rodos'ta bulunmaktadır? Aynı istinsah kaydında kullanacağı beddua bu soruya müspet cevap vermemizi engeller. Zira bu istinsah kaydında fitne ehli dediği kimselerden bahseder ve bunların dumura uğramasını ister. Bu kişilerden bahsederken bunları Humus'a dönen zamir ile kullanması bu fitnecilerin Rodos'tan değil bilakis kendi memleke-

16Eserin isminin *Mecma'u'l-âmâk*, müellifinin ise İbnu'n-Nehhâs olmadığı ilerde tartışılacaktır.

17Süleymaniye Şehid Ali Paşa, 02705/1, 108a.

وكان الفراغ من المُلْتَقَط من مَشَارِعِ الْأَشْوَاقِ وَمِصَارِعِ الْعُشَاقِ عَلَى يَدِ الْعَبْدِ الْفَقِيرِ الْحَقِيرِ
الذَّلِيلِ عَلَى بَنِ أَحْمَدَ الْمُكَنَّى بِأَبِي الْفَضْلِ الْأَزْهَرِيِّ الْحُمُصِيِّ بِلْدَا وَالْحَنْفِيِّ مَذْهَبَا وَالْأَنْصَارِيِّ نَسَبًا
وَالْأَشْعَرِيِّ اعْتِقَادًا وَالْقَادَرِيِّ طَرِيقَةً وَالْخَالِدِيِّ خِدْمَةً غَفَرَ اللَّهُ وَلِوَالِدَيْهِ وَفَرَّجَ كَرْبَتَهُ وَمَتَّى حَوْبَتَهُ
وَهُوَ نَزِيلُ بَيْلَدَةِ رَدُوسَ يُؤَمِّدُ تَحْرِيرًا فِي التَّاسِعِ عَشَرَ مِنْ شَهْرِ جَمَادَى الْأُولَى مِنْ شَهْرِ سَنَةِ
ثَمَانِيَةِ وَخَمْسِينَ وَتِسْعِمَاةَ. وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةُ وَالتَّسْلِيمُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ
وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ وَحَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ.

İstinsah kaydında *العشاق* olarak yazılmaktadır, doğrusu müstensih/müellifin zahriyede de yazdığı gibi *مِصَارِعِ الْعُشَاقِ* olmalıdır.

18Süleymaniye, Şehid Ali Paşa, 02705/2, 122a.

tinden (Humus'tan) olduğunu anlamamızı sağlar. Şu durumda bu iki istinsah kaydından yola çıkarak 1551 yılının Mayıs ve Haziran aylarında memleketindeki bazı fitneci kimselerin entrikaları neticesinde Rodos'a gönderildiğini düşünen bir müstensih'in karşımızda olduğunu söylemek mümkündür. Öte yandan Ali b. Ahmet bu zorunlu ikamet'in ilk başta çok kısa sürede biteceğini düşünüyor-ken yavaş yavaş bu beklentisinden vazgeçmeye başlamış gibidir. Zira bu ikinci kayıta Rodos'ta misafir olan (*nezîl*) Ali b. Ahmed gitmiş, yerine orada ikamet eden (*mukîm*) olan Ali b. Ahmed gelmiştir (*el-mukîm yevmeizin bi-beldeti Rodos*).¹⁹ Aynı mecmuada bulunan üçüncü nüshanın 3 Temmuz 1551'de yazdığı istinsah kaydında ise yine gam ve kederinin son bulmasını ve vatanına kavuşmayı ister. Fitne ehli dediği kimseler bu kayıta da kendilerine yer bulur, fakat bu sefer onların aynı zamanda meşakkat ehli olduğunu da zikreder ve şerhlerinden Allah'a sığınır. Bir yandan da onların şerrinden korkmadığını ima ederek, bir önceki kayıttan farklı olarak, hamdele ve salveleden sonra hasbelede bulunarak "Allah bize yeter, o ne güzel vekildir!" der.²⁰

Öte yandan bu kayıta özlemini çektiği kimselerden bahsederken çocuklarından, diğer iki kayıta yaptığı gibi tesniye (ikil) yerine, çoğul olarak bahseder. Belki de o, henüz üç ay önce geldiği bu adada iken Humus'ta bir çocuğunun daha doğum haberini almış ya da daha önce atıfta bulunmayı unuttuğu bir çocuğunu hatırlamıştır. Böylesi bir ihtimal, Humus ile Rodos arasında mektupların gelip gitmekte olduğuna işaret etmektedir. Ali b. Ahmed'in bu istinsah kaydında çocuklarının dışında iki grup daha kadraja girer ki, bunlar da Rodosta'ki bu mutsuz müstensihi sevenler (Muhibbihi) ve arkadaşlarıdır (Ve asdikâihî). Kendisini sevenlere ayrıca önem veriyor gibidir, zira arkadaşlarını zikrettikten sonra başka bir kelimeyle kendisini sevenleri tekrar duaya dahil eder (Muveddihi).

19Ali b. Ahmet bundan sonraki kayıtların birisi hariç hepsinde nezîl yerine mukim kelimesini kullanacaktır.

20Şehid Ali Paşa, 02705/003, 124a.

تَمَّتْ بِعَوْنِ اللَّهِ وَحُدَّةِ وَحُسْنِ تَوْفِيقِهِ عَلَى يَدِ الْفَقِيرِ الْحَقِيرِ الْمُعْتَرِفِ بِالْعَجْزِ وَالتَّقْصِيرِ أَفْقَرُ الْوَرَا
عَلَى بْنِ الشَّيْخِ أَبُو الْفَضْلِ زَهْرًا الْحَنَفِيُّ مَذْهَبًا وَالْأَنْصَارِيُّ نَسَبًا وَالْحُمْصِيُّ بَلَدًا الْمُقِيمُ يَوْمُؤْذَ بِلْدَةِ
رُودَسَ فَرَحَ اللَّهُ هَمَّهُ وَكَشَفَ غَمَّهُ وَرَدَّهُ إِلَى وَطَنِهِ وَكَفَاهُ شَرَّ أَهْلِ مِحْنَةٍ وَفَتْنَةٍ وَجَمَعَ شَمْلَهُ
بِأَوْلَادِهِ وَمُحِبِّيهِ وَأَصْدِقَائِهِ وَمُؤَدِّيهِ أَجْمَعِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ
وَأَلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ وَحُسْبِنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَظِيمِ. تَحْرِيرًا فِي ٢٨
شَهْرِ جُمَادَى الثَّانِي سَنَةِ ٩٥٨ بَلَّغَ مُقَابَلَةً

Sevenleri ile kastettiğinin arkadaşları olmadığı açıktır, çünkü zaten aynı kayıta arkadaşlarını zikretmektedir. Kastedilen hısım akrabalar da olmamalıdır, nitekim akrabalarından bahsedeceği vakit bunu da –bu mecmuadaki on bir numaralı eserin istinsah kaydında görüleceği üzere– açıkça yazar. Kendisini sevenleri üç farklı şekilde istinsah kaydında zikretmesinin bir anlamı olabilir mi? Belki de kendisi Humus'ta temsil kabiliyeti olan bir kanaat önderidir ve böylece taraftarlarının sürgündeyken de gündeminde olduğunu belirtmektedir.

İstinsah kayıtlarında sufi olduğunu bildiren Ali b. Ahmed üç aylarda istinsahla meşgul değil gibidir, zira mecmuanın bir sonraki “nüsha-i mübârek”inin tarihi 1 Kasım 1551'dir (2 Zilkade 958).²¹ Fakat istinsah kaydı için değişen bir şey yoktur. Bu kayıta da yine kendisinden uzun uzun bahsetmekte, gönlünün sürura ermesini isteyerek vatanına dönmeyi beklemekte ve fitne ehlinin şerrinden Allah'a sığınmaktadır: Allah ona gönül ferahlığı versin, onu gamdan kurtarsın, hatalarını bağışlasın, onu vatanına döndürsün, meşakkat ehlinin şerrinden korusun, onu cennetle mükafatlandır-sın.²² Fakat bu sefer istinsah kaydının etrafına yazdığı iki farklı rubaiden istinsahın tekdüzeliği ve belki de sıkıcılığından şiir ile dikkatini dağıtmaya başladığını söyleyebiliriz. Bu rubailerin birincisi, nüshada bir kusur görülmesi durumunda müstensihe müsamaha gösterilmesine dairdir, ikincisi ise Rodos'un bu gönülsüz sakininden bekleneceği üzere zayıf ve çaresiz bir kimsenin Allah'a yakarmasını konu edinir; bir başınalığını ima edencesine Allah'ın kendisine komşu olmasını ister: “Zayıf ve çaresiz olarak geldim, Allahım, beni kendine komşu kıl Allahım!” Aynı gün (1 Kasım 1551) müellif nüshasından istinsah ettiği bir başka nüshada da yine hâlinde

21 Bir önceki istinsah aynı yılın Zilhicce ayına aittir, mecmuada Recep, Şaban ve Ramazan ile Şevval aylarına kayıtlı herhangi bir nüsha yoktur.

22 Şehid Ali Paşa, 02705/004, 144b.

وَوَافَقَ الْقَرَأُ مِنْ كِتَابَةِ هَذِهِ النُّسخَةِ الْمُبَارَكَةِ عَلَى يَدِ الْفَقِيرِ الذَّلِيلِ الْحَقِيرِ عَلَى بَنِ أَحْمَدِ الْمُكَنَّى
بِأَبِي الْفَضْلِ الْأَزْهَرِيِّ الْأَنْصَارِيِّ نَسَبًا وَالْحُمَصِيِّ بَلَدًا وَالْحَنِفِيِّ مَذْهَبًا وَالْخَالِدِيِّ خِدْمًا وَالْقَارِدِيِّ
طَرِيقَةً وَالْأَشْعَرِيِّ اعْتِقَادًا وَمُورِدًا الْمُقِيمِ بِبَلَدَةِ رَدُوسَ فَرَجَ اللَّهُ هَمَّهُ وَكَشَفَ غَمَّهُ وَأَقَالَ
اللَّهُ عَثْرَتَهُ وَمَحَى حَوْتَهُ وَرَدَّهُ اللَّهُ لَوَطْنِهِ وَكَفَاهُ شَرَّ أَهْلِ مَحْنِهِ وَمَتَّعَ بِمَا أَوْلَاهُ وَجَعَلَ الْجَنَّةَ مَأْوَاهُ.
تَحْرِيرًا فِي ثَانِي شَهْرِ ذِي الْقَعْدَةِ الْحَرَامِ سَنَةِ ٩٥٨. وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى
سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ وَأَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ أَجْمَعِينَ وَحَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ وَلَا حَوْلَ وَلَا
قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ.

dem vurur, fitne ve meşakkat ehlinden Allah'a sığınır ve vatanına dönmek ister.²³

Müstensih içinde bulunduğu durumu bir sonraki istinsah kaydında da anlatmaya devam eder ve burada da özellikle sıkıntı ve zorlukların izalesi için okunan *hasbele* ve *havkalede* bulunur. İmam Nevevi'nin (ö. 1278) *el-Erba'in*'ini istinsah eden Ali b. Ahmed bu kayıta öncekilerden farklı olarak istinsah günü için kesin bir tarih vermez (*Evâhir-i zilka'de* 958 / 20-29 Kasım 1551).²⁴ Fakat daha önemli olanıysa istinsah için asıl olarak kullandığı nüsha-nın –yukarıda da bahsedildiği gibi– müellif nüshası olmasıdır. Ali b. Ahmed'in bundan on gün sonra (30 Kasım-9 Aralık 1551) yazdığı yedinci istinsah kaydında da yine fitne ve meşakkat ehlinden Allah'a sığınır. Bu sefer, kendisinden bahsederken babasının yanı sıra dedesinin ismini de yazar: Ali b. Ahmed b. Zühre.²⁵

Müstensih Ali b. Ahmed'in vatanına ve ailesine özlemi bir türlü dinmek bilmez. Az önceki kayıttan yirmi gün kadar sonra (25 Aralık 1551) düştüğü sekizinci istinsah kaydında kederlerinin dağılması ve vatanına dönme arzusunu tekrarlar. Fakat burada bir önceki istinsah kaydında gördüğümüz Zühre isimli kimsenin aslında müstensihin dedesi değil, babasının dedesi olduğunu anlarız. Buna

23 Şehid Ali Paşa, 02705/005, 149b.

وَوَافَقَ الْقَرَأُ مِنْ تَعْلِيْقِهِ مِنْ نَسْخَةٍ بَخِطَ الْمُؤَلِّفَ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَى يَدِ الْعَبْدِ الْفَقِيرِ الْحَقِيرِ
الذَّلِيلِ عَلَى بَنِ أَحْمَدَ الْمُكَنَّى بِأَبِي الْفَضْلِ الْأَزْهَرِيِّ الْحُمَصِيِّ بَلَدًا وَالْحَنْفِيَّ مَذْهَبًا الْأَشْعَرِيَّ إِعْتِقَادًا
وَالْأَنْصَارِيَّ نَسَبًا وَالْقَادَرِيَّ طَرِيقَةً الْمُقِيمِ يَوْمِيذٍ بِلَدَةِ رُدُوسٍ فَرَّجَ اللَّهُ هَمَّهُ وَكَشَفَ غَمَّهُ وَرَدَّهُ إِلَى
وَطْنِهِ وَكَفَاهُ شَرَّ أَهْلِ مَحَنِهِ آمِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ خَاتَمِ النَّبِيِّينَ.
تَخْرِيرًا فِي الثَّانِي مِنْ شَهْرِ ذِي الْقَعْدَةِ الْحَرَامِ سَنَةِ ٩٥٨.

24 Şehid Ali Paşa, 02705/006, 153b.

وَوَافَقَ الْقَرَأُ مِنْ نَسْخِهِ عَلَى يَدِ الْعَبْدِ الْفَقِيرِ الْحَقِيرِ الذَّلِيلِ عَلَى بَنِ أَحْمَدَ الْمُكَنَّى بِأَبِي الْفَضْلِ
الْأَزْهَرِيِّ الْحُمَصِيِّ بَلَدًا وَالْحَنْفِيَّ مَذْهَبًا الْأَشْعَرِيَّ إِعْتِقَادًا وَالْأَنْصَارِيَّ نَسَبًا وَالْقَادَرِيَّ طَرِيقَةً
وَمُؤَرِّدًا الْمُقِيمِ يَوْمِيذٍ بِلَدَةِ رُدُوسٍ. فَرَّجَ اللَّهُ هَمَّهُ وَكَشَفَ غَمَّهُ وَرَدَّهُ إِلَى وَطْنِهِ وَكَفَاهُ شَرَّ أَهْلِ
مَحَنِهِ آمِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ. وَحَسْبُنَا
اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ. تَخْرِيرًا فِي أَوَّلِ شَهْرِ ذِي الْقَعْدَةِ مِنْ شَهْرِ
سَنَةِ ٩٥٨.

25 Şehid Ali Paşa, 02705/007, 167a.

وَكَانَ الْقَرَأُ مِنْ نَسْخِهِ فِي أَوَّلِ شَهْرِ ذِي الْحِجَّةِ الْحَرَامِ مِنْ شَهْرِ سَنَةِ ثَمَانِيَةٍ وَخَمْسِينَ وَتِسْعِمَاةٍ
وَذَلِكَ عَلَى يَدِ الْفَقِيرِ الْحَقِيرِ عَلَى بَنِ أَحْمَدَ بْنِ زُهْرَةَ الْحَنْفِيَّ الْحُمَصِيِّ الْمُقِيمِ يَوْمِيذٍ بِلَدَةِ رُدُوسٍ فَرَّجَ
اللَّهُ (هَمَّهُ) وَكَفَاهُ (شَرَّ) أَهْلِ فِتْنِهِ وَمَحَنِهِ آمِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ
وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ وَحَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ.

göre müstensih Ali'nin dedesinin ismi de Ali'dir: Ali b. Ahmed b. Ali. b. Zühre.²⁶

Dokuzuncu nüshada istinsah kaydı ve dolayısıyla istinsah tarihi yoktur.²⁷ Fakat mecmuadaki nüshaların kronolojik olarak tertip edildiğini dikkate aldığımızda bu nüshanın da 25-28 Aralık 1551 arasındaki tarihlerinden birisinde istinsah edilmiş olması muhtemeldir. Zira bir önceki nüshanın (2705/008) istinsah tarihi 25 Aralık, bir sonraki nüshanın (2705/10) istinsah tarihi ise en geç 28 Aralık'tır. Yani müstensih bir önceki nüshayı bitirmiş olduğu 25 Aralık'ta bu nüshayı da istinsah etmiş olabileceği gibi bir sonraki nüshanın muhtemel en geç günü olan 28 Aralık'ta da önce bu nüshayı bitirmiş ve aynı gün bir sonraki nüshayı da (2705/10) istinsah etmiş olabilir. Bu teknik ihtimallerle beraber nüshanın 26-27 Aralık 1551 tarihlerinden birisinde istinsah edilme ihtimali daha yüksektir.

Onuncu eser Ali b. Ahmed'in derlemelerinden (*mültekat*) birisidir. 1551 yılının 26, 27 ya da 28 Aralık günlerinden birisinde düştüğü kayıttan²⁸ bu sefer başka kimseler de müstensih Ali b. Ahmed'in gündemine girer.²⁹ Daha önce (mesela 3 Temmuz 1551'de) yazdığı istinsah kayıtlarında şerhlerinden Allah'a sığındığı fitne ehli bu ka-

26 Şehid Ali Paşa, 02705/008, 170a.

وكان الفراغ من نسخه نهار يوم الجمعة السادسة والعشرين من ؟ ذى الحجة الحرام من شهر سنة ثمانية وخمسين وتسعمائة على يد العبد الفقير الحقير المعترف بالعجز والتقصير على بن أحمد بن علي بن زهرة الحنفى الحمصى نزىل بلدة رودس فرج الله همه وكشف غمه وردده لوطنه آمين والحمد لله رب العالمين وصلى الله على سيدنا محمد وآله وصحبه أجمعين. وحسبنا الله ونعم الوكيل ولا حول ولا قوة الا بالله العلى العظيم نعم المولى ونعم النصير.

27 Şehid Ali Paşa, 02705/009, 176b-177a.

28 İstinsah tarihi olarak evâhir-i zilhicce 958 tarihini yazmıştır. Bu ise 20-28 Aralık günlerinden herhangi birisine denk gelebilir. Fakat Ali b. Ahmet'in aynı mecmuadaki sekiz numaralı nüsha için verdiği tarih 26 Zilhicce 958'dir. Mecmuanın başından beri kronolojik bir düzen takip etmektedir, buna göre bu evâhir-i zilhicce'de en azından 26 zilhicce'den sonraki bir gün olmalıdır. 958 yılının Zilhicce ayı 29 gün çektiği için bu tarih de 27, 28 ya da 29 zilhicce günlerinden (26, 27, 28 Aralık 1551) birisi olmalıdır.

29 Şehid Ali Paşa, 02705/10, 235a.

وكان الفراغ من كتابة ما التَّقَطُّ من هذا التاريخ في أواخر شهر ذى الحجة الحرام من شهر سنة ثمان وخمسين وتسعمائة على يد العبد الفقير الحقير الذليل على بن أحمد المكنى بأبى الفضل الأزهرى الحمصى بلدة والأنصارى نسباً والحنفى مذهباً المقيم يومئذ ببلدة رودس فرج الله همه وكشف غمه ووقاه شر أعدائه وأهل فتنه وردده لوطنه آمين والحمد لله رب العالمين وصلى الله على سيدنا محمد وعلى آله وصحبه أجمعين وحسبنا الله ونعم الوكيل ولا حول ولا قوة الا بالله العلى العظيم.

yıtta düşmanlar (*e'dâ'ihî*) olmuştur. Belki de müstensih bu sürgün yerindeyken bile artık “düşmanlarım” dediği kimseler kendisiyle uğraşmaya devam etmektedir ya da Ali b. Ahmed öncesinde sadece bir fitneci olduklarını düşündüğü kimselerin artık düşman olduklarına ikna olmuştur. Kelimenin çoğul halini tercih etmesi ise (düşman yerine düşmanlar) Humus'ta bir grup ile mücadele ettiği şeklinde yorumlanabilir. Fakat ne olursa olsun bu fitneci düşmanlar Ali b. Ahmed'i yıldırnamamıştır, zira burada da daha önce çektiği hasbeleyi tekrarlar ve üzerine ilavede bulunur: “Şanı yüce olan Allah'tan başka bir kuvvet ve kudret sahibi yoktur!” “Düşman” figürü sürgüne gönderilenlerin ortak motifi olmalıdır. Nitekim Ali b. Ahmed'den bir asır sonra aynı adaya sürgüne gönderilecek olan bir başka Ezherli de (Niyazi Mısri, ö.1694) günlüklerinde; Gümilcine'ye sürgüne gönderilen Carullah Efendi de yukarıda bahsedilen derkenar notlarında düşmanlardan bahseder.³⁰ Öte yandan Ali b. Ahmed'in Humus'taki düşmanlardan bahsetmesi orada mevzi bir iktidar mücadelesinin kurbanı olduğunu akla getirir. Nitekim Ali b. Ahmed'in de kuvvetle muhtemel bir üyesi olduğu ulema arasındaki rekabet bir yüzyıldır Osmanlı topraklarının aşına olduğu bir durumdur. *eş-Şakâiku'n-Nu'mâniye* ve zeyilleri, böylesi mücadeleleri konu edinen onlarca hikayeye yer verir. Söz gelimi, ulema rekabetinin kurbanı olarak idama mahkum olan XV. yüzyıl Osmanlı alimlerinden Molla Lütfi (ö. 1495) kaleme aldığı hac risalesinin *sebeb-i telifi* olarak kendisini çekemeyen kimseleri gösterir. Buna göre II. Bayezid, Molla Lütfi'den bir bayram günü huzurunda tartışılması için hac ayetlerinin tefsirini mütalaa etmesini emretmiş, o da gerekli mütalaaı yaptıktan sonra padişahın huzurunda ismini vermediği bazı kimselerle bu ayetler üzerinde tartışma yapmıştır. Fakat onun tartıştıkları bu kimseler Molla Lütfi'ye göre sığ kafalı, mutaassıp ve fesat ehli kimseler olduğu için tartışmayı kimin kazandığı belli olmamış ve bu yüzden de Molla Lütfi doğruyu yanlıştan ayırması için bu kitabı kaleme almıştır. Yine Molla Lütfi'ye göre padişahın huzurunda tartıştığı bu kimseler ona Allah tarafından verilenleri çekemeyen kimselerdir.³¹ İşte kendisini Ezherî olarak tanıtan Ali b. Ahmed'in de Humus'ta düşmanlarım diye bahsettiği kişiler belki de böylesi hasımlardır.

30 Arslan, Eserden Müessire Seyr u Sefer, 78. Carullah Efendi'ye göre de tıpkı Ali b. Ahmet'in düşmanlarında da olduğu gibi bu kethüda melun; vezir ise zalimdir.

31 Molla Lutfi, *Risâletü'l-Hacc*, Süleymaniye Ktp. Şehid Ali Paşa, 2844, 42b.

Ali b. Ahmed'in bir önceki istinsah kaydından en geç dört gün sonra (29 Aralık 1551) istinsah ettiği bir başka nüshada da hüznünün ve kederinin geçmeyip bilakis daha da arttığını görürüz. Zira bu sefer daha önce özlem duyulan çocukları, sevdikleri ve arkadaşlarına akrabalar da katılır, onlara da bir an önce kavuşup sarılmak istenir. Aynı kayıta istinsah kayıtlarında görmeye alışık olmadığımız birisi daha vardır ki, bu da müstensihin annesidir. Bu kayıta annesine de bir an önce kavuşup sarılmak istediğini belirtir.³² Bu kayıta dikkati çeken şeylerden biri de çocuklarının sayısına dair verdiği bilgidir. Çocuklarından Mayıs-Haziran 1551'de tesniye (ikil), 3 Temmuz 1551'de çoğul olarak bahseden Ali b. Ahmed aradan altı ay geçtikten sonra bu kayıta onları tekrar tesniye olarak zikretmektedir. Belki de bu sefer Humus'ta bulunan çocuklarından birisinin vefat haberini almış ya da esasında iki çocuğu olmasına rağmen bir önceki kayıta onlardan yanlışlıkla çoğul olarak bahsetmiştir.

Ali b. Ahmed, dokuzuncu nüshada yaptığı gibi, on ikinci eserde istinsah kaydı atmaz, fakat nüshanın zahriyesinde (241a) –daha önce de belirtildiği gibi– eserin künye bilgisini verir ve bu esnada bazı kimselere dua eder. Bu dua ettikleri arasında kendisi de vardır (*kâtibihî*). Aynı yerde kendisi için dolaylı yoldan ikinci defa daha dua eder ki bu da nüshanın kâtibine, yani kendisine dua edecek olanlardır.³³ Ali b. Ahmed mecmuadaki on ikinci nüshaya istinsah kaydı atmamıştır ama görüldüğü gibi kendisinden doğrudan ve dolaylı yollarla bahsederek hiç değilse dualarda unutulmak istemediğini belirtir.

Rodos onun için çekilmez bir yerdir artık; kendisinden kurtulup bir an önce vatanına dönmesi gereken bir yer. Burada içi daralmıştır, endişelidir, gam ve kederle kuşanmıştır. Zira istinsah kayıtlarında görüldüğü gibi o, kendisini bir an önce vatanına geri döndürmesi için Allah'a sürekli dua eder. Cebren ve kerhen kaldığı bu Rodos topraklarında sadece ismini yazmakla kalmaz, unutulmak istemiyormuşçasına kendisiyle ilgili zengin bir profil çizer. İstinsah kayıtlarında kendisi için iki tür sıfat kullanır. Birinci grupta olanlar anonim sıfatlardır: “Abd,” “fakîr,” “hakîr,” “zelîl,” “efkari ‘ibâdillâh (Allah’ın en fakir kulu),” “ahvecihim ilâ rahmetillâh (Allah’ın mer-

32 Şehid Ali Paşa, 02705/11, 240a. “...Ve cema’a şemlehû bi-veledeyhi ve ekâribehû ve men yelûdu fîhi...”

33 Şehid Ali Paşa, 02705/12, 241a. “...Nefe‘allahu bi-bereketihî ve bereketi ‘ulûmihî el-müslimîne ecma‘în ve kâtibihî ve kâri‘ihî ve mâlikihî ve’n-nâziri fîhi ve men nazara fîhi ve de‘â li-kâtibi ve mağfirihi bi-l-mağfireti ve’r-rahmeti...”

hametine en muhtaç kul),” “efkari’l-verâ (kainatın en zayıf kimse-si)” ve “el-mu’terif bi’l-‘aczi ve’t-taksîr (aczi ve noksanını itiraf eden)”dir. Fakat bu sıfatlar ona dair bilinmezliği ortadan kaldırmaz; onu tanımamıza yardım etmez, zira bunlar sair müstensihlerin de kullandığı genelgeçer sıfatlardır. Dolayısıyla buradan bir Ali b. Ahmed okuması yapmak mümkün değildir. İkinci grupta kullandığı sıfatlar ise tam olarak Ali b. Ahmed’i tarif etmeye yöneliktir. Kendisine mahsus bu sıfatlarda; isminin Ali, babasının isminin Ahmet, dedesinin isminin yine Ali, dedesinin babasının isminin ise Zühre olduğunu; Ebu’l-Fazl diye künyelendiğini, kökenlerinin sahabeden Ensar’a dayandığını, ilmî menşeinin Ezher, vatanının Humus olduğunu, akidede Eşari, amelde Hanefi mezhebine tâbi olduğunu, tasavvufta Kadirî tarikatine intisap ettiğini ve son olarak hizmeten Halidî olduğunu belirtir. Müstensih bu uzun takdimi mecmuadaki birçok nüshada tekrarlar. Yine aynı mecmuada bulunan on bir nolu nüshasının istinsah kaydında kendisini adeta bir sıfatlar ordusuyla takdim eder. On bir sıfat, bir künye ve bir özel isimle karşımızdadır bu sefer. Tabii çocuklarından, akrabalarından, hatta gam ve kederinden bahsetmesi de yine kendisine matuf, kendisini tanımlayıcı ifadelerdir ki, yukarıdaki sayıya bunlar dahil değildir. Kendisini bu kadar merkeze alarak, sakini olmamayı umduğu bu adada unutulup gitmek istemediğini söylüyor gibidir.

Öte yandan Ali b. Ahmed sadece yazarak değil bazı durumda da susarak tepkisini dile getirir. Osmanlı müstensihleri istinsah kayıtlarında istinsahı tamamladıkları belde ya da şehirlerin ismini belirtmişlerse, teamül gereği o yere olumlu bir sıfat getirir ya da dua ederler. Mesela Ali b. Ahmed’le aynı yıl üç farklı yerde istinsah yapan üç müstensih böylesi bir tasarrufta bulunur. Bunlardan birincisinde Mekke’de istinsah yapan Âbid b. Hâcc Sinan istinsah kaydında Konstantiniyye için el-mahmiyye (Haziran-Temmuz 1551),³⁴ ikincisinde Muhammed b. İsa Bosnevî düştüğü kayıta Mekke için el-muşerreffe ve el-mu’azzama (Nisan 1551)³⁵ derken üçüncü istinsah kaydında Mustafa b. Abdullah b. Mustafa istinsah şehri Akkirman için “Allahım, bu şehrin halkını iki dünyada da her türlü musibetlerden koru!” (Temmuz 1551)³⁶ diye dua etmektedir. Ali b. Ahmed ise istinsah kayıtlarında Rodos’un ismini on defa zikretmesine rağmen, bu şehir hakkında tek bir olumlu sıfat kul-

34 Âbid b. Hâcc Sinan, Süleymaniye, Şehzade Mehmet, 29, 77a.

35 Muhammed b. İsa Bosnevî, Süleymaniye, Yazma Bağışlar, 431, 110b.

36 Mustafa b. Abdullah b. Mustafa, Manisa İl Halk Kütüphanesi, 2574, 15b.

lanmaz. Adanın, ruhunu daralttığına işaret edercesine, her defasında adanın yalın ismini zikreder: Rodos. Müstensihlerin istinsah mekanlarına dua getirmedikleriyle de kuşkusuz karşılaşılacaktır ve Ali b. Ahmed'in tasarrufunu da buna hamletmek mümkündür. Fakat Rodos'un aynı mecmuada on defa ismini zikredip de hakkında hiçbir olumlu şey söylememesinin bu adanın içinde bulunmak istemediği bir mekan olmasıyla alakası olmalıdır.

AF İÇİN YARDIMA ÇAĞRILAN KELİMELER

Ali b. Ahmed'in gerek mecmuaya verdiği isim, gerekse de bu mecmuada kendi telifi olan eserlere seçtiği isimler onun haletiruhiyesini yansıtmaları açısından dikkat çekicidir. Nitekim bu mecmuaya verdiği isimde o, nüshanın zahriyesinde (1a) Rodos kelimesini de kullanır, fakat daha önemlisi ise Rodos için getirdiği sıfattır. Buna göre Ali b. Ahmed mecmuaya yukarıda da bahsedildiği gibi *Mecmû'u'l-âmâki'l-multekat fî beldeti Rodos dâri'l-firâk* ismini uygun görmektedir. Rodos için kullandığı "dâru'l-firâk" (ayrılıklar beldesi) sıfatı tam olarak Humus'tan Rodos'a gönderilen müstensihinin içinde bulunduğu durumu resmeder. Öte yandan müstensihinin "firâk" ile edebî bir tür olan firâknamelere de gönderme yapması pek muhtemeldir. Zira firâkname, müellifin vatanından veya sevdiği birinden ayrılmasını ifade eden eserler için kullanılan bir tür isimdir.³⁷ Fakat müstensihinin yaptığı kelime oyunlarından daha da ilginç olanı mecmuaya getirdiği bu isimden sonra yaptığı duadır. Zahriyede (1a) eserin isminin hemen altına yazdığı dua cümlesi isimle birlikte şu şekildedir: *Mecmû'u'l-âmâki'l-multekat fî beldeti Rodos dâri'l-firâk, Allahumme munne bi't-telâki ve'l-ıtlâk*. "Telâk" sözlükte kavuşmak anlamına gelmektedir ki, bu kelimenin tercih edilme sebebi, yaptığı gönderme çok açıktır: Müstensih sevdiklerine kavuşmak ister. Hemen arkasındaki kelime "ıtlâk" da kuşku bir amaca matuf kullanılmaktadır, zira ıtlâk sözlükte kölenin azat edilmesi ya da sürgün kişinin serbest kalması manasındadır. Konuyla ilgili belgelerde de zaten sürgün ve sürgünden af konuları "nefy u ıtlâk emirleri" başlığı altında ele alınırken³⁸ sürgün cezası-

³⁷ Orhan Kemal Tavukçu, "Türk Edebiyatında Firâk-nâme Adlı Eserler," *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 10 (2004): 90.

³⁸ Güneş, "Osmanlı Devleti'nde Sürgün Cezası," 50.

nın affedilmesi de “af u ıtlâk” ile karşılanmaktadır.³⁹ Yani böylece müstensih Ali b. Ahmed henüz mecmuanın ilk yaprağında dolaylı yoldan Rodos’un kendisi için bir ayrılıklar şehri olduğunu bildirerek (Dâru’l-firâk) Allah’tan kendisini buradan kurtararak vatanına döndürmesini (İtlâk) ve sevdikleriyle kavuşturmasını (Telâk) ister. Bu dua / ümit bir yüzyıl sonra aynı adanın bir başka sürgününde (Niyazi Mısri’de) görülecektir:

Haps için geldi gelür *ıtlâk* için fermân bana
Evveli kahr, âhiri ihsân ider sultân bana⁴⁰

Ali b. Ahmed zahriyede bulunan aynı dua cümlesinin sonunda ise Allah’ın el-Fettâh, el-‘Alîm, er-Rahîm ve er-Rezzâk isimlerini kullanarak duayı tamamlar: *Mecmû’u’l-âmâki’l-multekat fî bel-deti Rodos dâri’l-firâk, Allahumme munne bi’t-telâki ve’l-ıtlâk, Yâ Fettâh Ya ‘Alîm Yâ Rezzâk*. Kuşkusuz ki müstensih her üç grubu (Eser ismi, dua cümlesi ve Allah’ın sıfatları) oluştururken kelimelerin ahengine dikkat eder (...Dâru’l-firâk, ... İtlâk... Rezzâk), fakat asıl önemli olan Allah’ın seçilen bu isimlerinin onun kişisel durumuyla yakından ilgili olmasıdır. İçinde bulunduğu durumdan kendisini kurtarması için “Kapıları açıp yardım eden” manasındaki el-Fettâh’ı kullanan müstensih dolayısıyla kendisine zindan olan bu adanın kapılarının Humus’a giden hürriyete açılmasını isterken, gadren bu adaya tıklılmasının –her ne kadar suçsuzluğunun Humus ya da Rodos’ta bulunan yöneticiler tarafından bilinip takdir edilmese de– Allah tarafından bilindiğine işaret etmek için el-‘Alîm ismini kullanıyor gibidir. Onun açılmasını istediği kapılar ile kastettiği belki de Rodos kalesinin kapılarıdır. Öyle ise onun kale-bent olma ihtimali de vardır. Nitekim sonraki dönemler için yazılan belgelerde Rodos Kalesi’nde kale-bent olacak kimseler görülecektir. Mesela geç tarihli bir hatt-ı hümayunda II. Mahmut, İstimaki isimli Moralı bir zimmînin Rodos’ta kale-bent olmasını emretmektedir: “Şu keferenin ahz olunduğundan mahzûz oldum. Rodos Kal’asına bend olması için fermanı yazılıb bu taraftan mahsûs bir cevval mubâşir gidüb mersûmu ahz u kayd-ı bend ile Rodos Kal’asına götürsün.”⁴¹ Ali b. Ahmed’in yukarıda kullandığı dua cümlesinde olan er-Rahîm ismi ise içinde bulunduğu durumu

39 Güneş, “Osmanlı Devleti’nde Sürgün Cezası,” 51.

40 Hasan Kavruk, “Hatıraları Işığında Niyâzî-i Mısri,” *Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 39 (2009): 406.

41 Köksal, “Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün,” 330.

bilen Allah'ın ona acıması için bir yardım nidasıdır. Ali b. Ahmed bu yakarışlarda sadece kendisini değil Humus'ta bıraktığı ailesini düşünüyor olmalı ki, son olarak Allah'ın er-Rezzâk ismini kullanır. Böylece Allah'tan hem bu adaya bir komplo sonucunda geldiğini düşündüğü kendisinin hem de Humus'ta bıraktığı ailesinin rızkına yardımcı olmasını ister.

Öte yandan özgürlüğüne kavuşmak isteyen bu zorunlu misafirin istinsah ederek mecmuasına aldığı eserlerin isimleri de ilginç bir şekilde kendi durumuyla alakalıdır. Belki de bu durum masum bir tevafuktan ibarettir, fakat kelimeleri dolaylı yoldan içinde bulunduğu duruma bir ayna olarak kullanan müstensihin kelime oyunlarını da hesaba kattığımızda, tevafuktan öte bir durumla karşı karşıya olduğumuzu söylemek mümkündür. Nitekim yukarıda da belirtildiği gibi Ali b. Ahmed mezkur mecmuada bulunan on iki eserden sekiz tanesinin sadece müstensihi iken dört tanesinin de hem müstensihi hem de müellifidir. O, müellifi olduğu bu eserleri başka eserlerden ihtiyar etme yoluyla vücuda getirmiş ve daha önce belirtildiği gibi, bu tasarrufunda da “muhtârât” yerine benzeri bir anlama gelen “multekât”ı (iltikât) tercih etmiştir. İşte kendisinden seçme yaptığı bu eserlerden birincisinin ismi *Meşâru'l-eşvâk ilâ mesâri'l-uşşâk ve musîri'l-garâmi ilâ dâri's-selâm*'dır. Bu isimde kullanılan ve özlem, hasret, burnunda tütme anlamındaki “şevk” (çoğulu eşvâk), “aşk” (çoğulu uşşâk), yine aşk anlamındaki “garâm” ve selamet belgesi anlamındaki “dâru's-selâm” kelimeleri onun içinde bulunduğu duruma hiç de yabancı değildir. Tüm bu kelimeler onun nezdinde “dâru'l-firâk” belgesi olan Rodos'tan “dâru's-selâm” belgesi olan Humus'a gitme isteğinin bir başka ifade biçimi gibidir. Ali b. Ahmed'in mecmuasına aldığı eserlerin isimleri üzerinden kendi durumuna yaptığı gönderme bunlarla sınırlı değildir. Nitekim onun derlediği bir başka eser, Ebu Mansûr Se'âlebî'ye (ö.1038) izafe ettiği *Şifâu'l-kulûb mine'l-ahzuni ve'l-kurûb*'dur. İsminin anlamı “Kalpleri gam ve hüzünden surûra sevk eden” manasında olan bu eser seçme yapmak (iltikât) için özellikle tercih edilmiş gibidir, zira bilindiği gibi Ali b. Ahmed mecmuadaki neredeyse bütün istinsah kayıtlarında, kendisini bu gam ve kederli ortamdan bir an önce kurtarması için Allah'a yalvarmaktadır. Onun kendisinden seçme yaptığı son eserin ismi ise mealen “Zamanın işlerinin halden hâle girmesinde sözün özü” anlamındaki *Muhtasaru'l-keâm fî tekallubâti havâdisi'l-eyyâm*'dır. Eser ismi bir başka açıyla şunu söyler: Dün muhtemelen Humus'ta muteber bir hayat süren müstensih bugün Rodos'ta tutsaktır, fakat yarın

hâlinin neye tekallüb edeceği belli değildir. Ali b. Ahmed'in üzerine mültekat yaptığı bir başka eserin ismi ise *Reyâhînu'l-murtâhîn*'dir ki, bu isimdeki birinci kelime (Reyâhîn) fesleğen anlamında iken ikincisi ise (Murtahîn) kalbi huzurlu kimse demektir. Huzur, bütün kayıtlarında zaten onun aradığı bir şeydir. Fesleğen kelimesi de onun bile isteye kullandığı bir kelime olmalıdır, zira fesleğen çiçeği tıpkı müstensih Ali b. Ahmed gibi yalnızlığa gelmeyen, duygulu ve sürekli ilgi isteyen bir çiçektir, dolayısıyla müstensih de kendisinin bu adada unutulmak istemediğini söylüyor gibidir.

Bununla birlikte, günümüz yazma eser katalogları da Ali b. Ahmed'i bu aradığı ilgiden mahrum edecektir. Zira kendisinin Rodos'ta gözden ırak tutulmasına mukabil, eserleri de kataloglarda aynı ilgisizliğe mahkum olmuştur. Bu mecmuada onun müellifi/derleyecisi olduğu eserlerin hiçbirisi Süleymaniye Şehid Ali Paşa Kataloğu'nda kendisine izafe edilmemiştir ve onun bu adadaki unutulmuşluğuna kataloglar da ayak uydurmaktadır. Mesela mecmuadaki birinci eserin ismi katalogda *Mecma'ul-'âmâk*, müellifi de İbnu'n-Nehhâs olarak kayıtlıdır. Fakat cihadın faziletlerine dair olan bu eserin ne ismi *Mecma'u'l-Âmâk* ne de müellifi İbnu'n-Nehhâs'tır. Nüshanın zahriyesinde müstensih Ali b. Ahmed tarafından İbnu'n-Nehhâs ismi yazılmıştır, fakat Ali b. Ahmed bunu İbnu'n-Nehhâs'ın işbu eserin müellifi olduğunu belirtmek için değil, bilakis kendisinin İbnu'n-Nehhâs'ın eseri olan *Meşâri'ul-'eşvâk ilâ mesâri'l-'uşşâk* isimli eserinden seçmeler yaptığını belirtmek için yazmaktadır. Ali b. Ahmed bu duruma *el-Multekât min kitâbi Meşâri'l-'eşvâk ilâ mesâri'l-'uşşâk* diyerek zaten dikkati çeker, dolayısıyla eserin ismi katalogda yazdığı gibi *Mecma'ul-âmâk* değil, *el-Multekât min kitâbi Meşâri'l-'eşvâk ilâ mesâri'l-'uşşâk* olmalıdır. Nitekim Ali b. Ahmed yanlışlık yapılacağını hissediyormuşçasına telif kaydında eserin isminin bu şekilde olduğunu tekrar eder. Katalogda eser ismi olarak kaydedilen ve nüshanın zahriyesinde (1a) yazılı olan *Mecmû'ul-âmâk* ise (Katalogda yazdığı şekliyle *Mecma'ul-âmâk* değil), müstensih Ali b. Ahmed tarafından nadir rastlanacak bir örnek olarak mecmuaya verilen özel isimdir. Mecmuanın tam ismi ise yukarıda da belirtildiği gibi *Mecmû'u'l-âmâk el-Multekât fî Beldet-i Rodos dâri'l-firâk*'tır. Şu durumda Ali b. Ahmed bu nüshanın sadece müstensihi değil aynı zamanda müellifidir. Bu ise katalogda bilgi sahibi olmadığımız –yeni– bir eserin hem de müellif hattı ile karşı karşıya olduğumuz anlamına gelir.

Mecmuadaki birinci eserin yazgısını ikinci eser de paylaşmaktadır. Bu eser de Ali b. Ahmed tarafından iltikât yoluyla kaleme alınmışken bir önceki eser gibi kendisinden seçme yapılan müellifin (Rakkî İbrahim b. Ahmed) adına kaydedilmiştir. Oysaki Ali b. Ahmed zahriyede (109a) eserin multekat olduğunu belirtir: “*el-Multekât min kitâbi Reyâhini'l-Murtâhîn...*” Bu da tıpkı bir önceki nüshada olduğu gibi –yeni– bir eserin müellif (Ali b. Ahmed) hattı ile karşı karşıya olduğumuz anlamına gelmektedir. Mecmuanın yedinci nüshasının müellifi de Ali b. Ahmed'tir, metot ise yine iltikâttır. Burada o, Ebu Mansûr es-Se'âlebi'nin *Şifâu'l-Kulûb mine'l-ehzuni ve'l-kurûb* isimli eserinden seçmeler yapar, fakat katalogda eser Ali b. Ahmed'e değil Se'âlebi'ye izafe edilir. Yani aynı mecmuada kataloga kaydedilmeyen üçüncü bir müellif hattıyla yazılan eserdir.⁴² Mecmuadaki onuncu eser de Ali b. Ahmed tarafından vücut bulmuştur ama yine onun adı kayıtlarda yoktur. Zira bu eser de mecmuadaki diğer “el-mültekat”lar gibi Ali b. Ahmed'e değil kendisinden seçme yapılan eserin müellifine (Zeynuddin Halid b. Abdullah Ezherî, ö. 1499) izafe edilmiştir. Görüldüğü gibi beş asır sonra hazırlanan kataloglar da Rodos'ta unutulmak istemeyen bu sürgüne –onca feryadına rağmen– kayıtsız kalır, eser isimlerini yanlış yazar, kendi telifâtını başkasına mâl eder. Fakat gösterilen kayıtsızlık bunlarla sınırlı değildir. Yukarıda da belirtildiği gibi Ali b. Ahmed mecmuadaki bütün eserlerin –kendi telifi olan dört eser müellif hattı olduğu için doğal olarak onların da– aynı zamanda müstensihidir, oysaki katalogda sadece yedi tanesinin müstensihi olarak gözükmektedir.⁴³

Müstensih Ali b. Ahmed'in sergüzeştine dair bu verilerin tamamı sadece onun çoğalttığı nüshaların istinsah kayıtlarında yer almaktadır. Bu istinsah kayıtları Ali b. Ahmed hakkında hiçbir şey bilmesek bile onun biyografisini anlamamıza katkı sağlamaktadır. Sadece bu kayıtlarla biz onun hakkında sahip olduğumuz bilgileri şöylece sıralayabiliriz: İsmi Ali'dir. Babasının ismi Ahmet, dedesinin Ali, büyük dedesinin ise Zühre'dir. Memleketi Humus'tur. Uzun yıllar Humus'ta kalmış olmalıdır, Humsî nisbesinin yanı sıra yedi ayrı kayıtta Humus'ın vatani olduğunu da belirtir. İlmî menşei

42 Şehid Ali Paşa, 02705/007, 167a

43 Şehid Ali Paşa, 02705/4/5/6/7/8/9/11. İstinsah mekanı olarak ise sadece sekiz tanesi için Rodos kaydedilmektedir (Şehid Ali Paşa, 02705/1/2/4/6/8/10/11/12), diğerleri adına herhangi bir istinsah mekanı yoktur.

Ezherî'dir. Ailenin kökenleri sahabeden Ensar'a dayanmaktadır. İtikatte Eş'ari, amelde ise Hanefi mezhebindedir. Sufidir, meşrebi ise Kadirî'dir. Hizmeten Halidî'dir, bu mesleğine tekabül eden bir sıfat olmalıdır. Eğitimli birisi olduğu kesindir, en az dört telifi vardır (mecmuada iltikat yoluyla telif ettiği eserler) ve üretkendir, bir yıl içerisinde en az on iki nüsha istinsah etmiştir ki, bunların dördü telifidir. Edebî neşvesi vardır, zira kullanacağı kelimeleri özenle seçmektedir. En az bir evlilik yapmıştır ve büyük ihtimalle de hâlen evlidir. En az üç çocuğu vardır. Halihazırda Rodos'tadır, kuvvetle muhtemel burada sürgündür. Burada kimlerle irtibat halinde olduğuna dair bir bilginiz yoktur, fakat Humus'tayken muteber bir hayatı olmalıdır. Zira orada özlediklerinden bahsederken çocuk, akraba ve arkadaşlarının yanı sıra özellikle kendisini sevenleri de zikretmektedir. Bunun yanı sıra o, istinsah kayıtlarından yedi tane-sinde künyesinin Ebu'l-Fazl olduğunu bildirir. İslam yazın geleneğinde künyeler genel olarak çocuklara izafeten kullanılmakla beraber, bazı durumlarda müelliflerin kendileri için bir hasleti de künye yaptığı olur. Yani Ebu'l-Fazl künyesi "Fazl'ın babası"na karşılık gelme ihtimali olmakla birlikte "faziletli kişi" anlamında da kullanılmış olabilir.⁴⁴ Onun Ebu'l-fazl ile kastettiği ikinci anlam olmalıdır, zira Ali b. Ahmed kendisinin ismini Ali b. Ahmed olarak zikrederken kendisini "künyesi Ebu'l-Fazl olan" yerine "Ebu'l-Fazl diye künyelenen" diye tanıtmaktadır. Bu ise bulunduğu beldede sevilip sayılan bir karakter olduğunu gösterir. Ali b. Ahmed'in etrafındaki diğer bir grup ise düşmanlarıdır. Kendisine ne tür bir düşmanlık yaptıklarını kestirmek güçtür, fakat onların çabalarının sonucunda Rodos'a sürgüne gönderildiği (ya da Ali b. Ahmed'in öyle düşündüğü) kesindir ki, o bu çabaları gösterenleri fitne ve mihne ehli olarak zikreder. 22 Mayıs-29 Aralık 1551 tarihleri arasında⁴⁵ Rodos'tadır, fakat buraya ne zaman geldiğine dair eldeki kayıtlarda bilgi yoktur. Bununla beraber, mecmuadaki ilk nüshada nezil (misafir) kelimesini kullanmasından yola çıkarak bu nüshanın tarihi olan 22 Mayıs 1551'e yakın bir zamanda adaya geldiğini söylemek mümkündür. Gerek telif yapacak kadar kudreti olduğuna göre gerekse sosyal sta-

44 Ebu'l-fazl diye anılan başkaca kimselere de rastlanmaktadır. Mesela Ali b. Ebî Tâlib'in oğlu Abbas faziletlerinden dolayı Ebu'l-fazl diye anılmaktadır. Keza Ekber Şah dönemi alim ve devlet adamlarından İbn Mübarek el-'Allâmî, Ebu'l-Fazl diye anılırken abisi de Ebu'l-Feyz diye bilinmektedir. Enver Korukçu, "Ebü'l-Fazl el-Allâmî," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 10: 313.

45 Mecmuadaki en erken ve en geç tarihli telif / istinsah tarihi.

tüsü ve edindiği düşmanlarına bakılırsa çok genç birisi olmamalıdır, ayrıca en az üç çocuğu olduğunu da unutmamak gerekir. Çok yaşlı biri olma ihtimali de zayıftır, muhtemelen adaya geldikten üç ay sonrasında Humus'ta yeni bir çocuğu doğmuştur. Duyarsız birisi değildir; arkadaşlarını, akrabalarını, çocuklarını ve sevdiklerini sürekli ve hasretle yâd eder, onları özlemiştir ve kucaklamak ister. Ruh hali gergindir, Rodos'ta olmaktan memnun değildir, burada bunalmıştır ve bir an önce Humus'a dönmek ister. Ne kadar süreyle buraya geldiğine, cezasının ne zaman biteceğine dair bir bilgi yoktur, fakat istinsah kayıtlarında bir beklenti içerisinde olduğu çok açıktır, zira kayıtlarda hükmüne razı, cezasının bitmesini bekleyen bir profil yoktur. Bu da sürgün cezasının süresine dair fikir yürütmemize imkan verir. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde bulunan nefy ve ıtlâk defterini çalışan Tuğba Akıllı Acar ilgili yerdeki 164 nefy /sürgün hükmünden 54 tanesinde hiçbir sürenin kaydedilmediğini bildirmektedir.⁴⁶ Şu halde Rodos'ta sürgün Ali b. Ahmed'in de ne kadar burada kalacağına dair kesin bir süre belirtilmemiş olmalı ki, neredeyse ortalama on beş günde bir yazdığı nüshaların her birisinde bir an önce ıtlâkını gözlemektedir.

Halinden serzenişlerle dem vuran Ali b. Ahmed'in af beklentisini resmî yollardan bir talebe dönüştürüp dönüştürmediğine dair şimdilik bir bilgimiz yoktur. İlgili literatürde de belirtildiği gibi, zaman zaman sürgün edilenlerin af talebine müspet cevap verildiği olmaktadır. Bu af talebi sürgünün bizatihi kendisinden geldiği gibi, ailesi ya da sevenleri tarafından da gündeme getirilebilmektedir. Söz gelimi, Harem-i Şerif katibi olup Rodos'a sürülen Hafız İbrahim'in Medine'de bulunan annesi, eşi ve iki kızı Hafız İbrahim adına af talebinde bulunmuştur.⁴⁷ Ali b. Ahmed gibi gece gündüz af yolunu bekleyen bir başka sürgün ise Mehmet Nuri'dir. Mehmet Nuri ise padişaha yazdığı arzuhalde Âsitâne'de kalan hasta annesinin ve çocuklarının perişan durumda olduklarını, bu yüzden de Allah'ın rızası, Peygamberin ruh-ı saadeti, padişahın ve şehzadelerinin başının sadakası için kendisinin affedilmesini ister: "Hâk-pâ-yi hâcet-revâ-yı merâhim-bahşâ-yı velini'mânelerine arzuhal-i kullarıdır ki... bu âsi mücrim guünahkar kullarının vâki'

⁴⁶Bu isimle beş defter bulunmaktadır. Acar bunlardan üç numaralı defterin ilk yüz sayfası üzerine yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Tuğba Akıllı Acar, "3 Nolu Nefy İtlâk Defteri'nin (S. 1-100) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi," (Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2006), 338.

⁴⁷Köksal, "Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün," 314.

olan kusûrum ‘afvı ile kasaba-i mezkûrdan halâs ve leyl ü nehâr intizârında olduğum ıtlak fermân-ı âlişânım ile mesrur...”⁴⁸

Yakınlarının -tıpkı Mehmet Nuri- gibi Ali b. Ahmed’in de affedilmesine yönelik kimi girişimleri olmuş mudur bilinmez, fakat olsa bile yedi ay boyunca bu girişimlerden bir sonuç alamadıkları da kesindir.

SONUÇ

Görüldüğü gibi istinsah kayıtları sadece nüshanın künye bilgisini ve sadece müstensihin ismini veren gri bir yer değildir. Bu kayıtların ardında kimi kişisel hikayeler yatmaktadır. Ali b. Ahmed de Rodos’ta düştüğü bu kayıtlarda iç dünyasına dair okuyucuya bazı şeyler söyleyerek istinsah kayıtlarını araştırmacıya ve bu kayıtların adeta farklı bir amaca hasreder. Onun burada yazdığı istinsah kayıtları Osmanlı özelinde duygu tarihini çalışacak araştırmacılar için de kaynaklık edebilir. Ali b. Ahmed’in bu istinsah kayıtlarında (ve mecmuanın bazı başka yerlerinde) kullandığı ya da kullanmadığı kelimeler yer yer yazma tarzının bir parçasını oluşturmaktadır. Bu kayıtlar sair istinsah kayıtlarına göre daha uzun ve daha öznelidir. O, bu kayıtlarda Rodos’ta istinsah ettiği nüshaları vesile kılarak, okuyuculara kendi halinden dem vurup şikayet eder. Ali b. Ahmed’in eldeki bilgiler ışığında Rodos’tan kurtulup kurtulmadığını ya da kurtulduysa çok sevdiği şehri Humus’a ne zaman gittiğini bilmiyoruz. Belki de o Rodos’tan hiç kurtulamamış ve bugün Rodos’taki Murad Reis Tekkesi’nde bulunan isimsiz mezar taşlarının birisinin altında yatmaktadır. Fakat her ne olursa olsun bu kayıtlar bize tarih araştırmalarında yazma eser unsurlarının daha fazla kullanılması ihtiyacını göstermektedir. Bu ise kuşkusuz ki öncelikle on binlerce eserin sadra şifa kataloğunun hazırlanmasından geçmektedir.

48 Köksal, “Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün” 304.

KAYNAKÇA

- Abdulmuhsin b. Muhammed. *Muntehab mine'l-Futûhâtî'l-Mekkiye*. Süleymaniye, Ayasofya, 2099.
- 'Afifuddîn Abdulah b. Esad b. Ali Yemenî Yâfi'î. *Ed-Durru'n-Nazîm fî fezâilî'l-Kur'ânî'l-'Azîm*. Süleymaniye, Şehid Ali Paşa, 02705/12.
- Akıllı Acar, Tuğba. "3 Nolu Nefy İtlâk Defteri'nin (S. 1-100) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi." Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2006.
- Ali b. Ahmed b. Ali b. Zühre. *El-Multekat min kitâbi Meşâri'l-'eşvâk ilâ mesâri'l-'uşşâk*. Süleymaniye, Şehid Ali Paşa, 02705/1.⁴⁹
- Ali b. Ahmed b. Ali b. Zühre. *El-Multekat min kitâbi Reyâhini'l-Murtâhîn*. Süleymaniye, Şehid Ali Paşa, 02705/2.⁵⁰
- Ali b. Ahmed b. Ali b. Zühre. *El-Multekat min Kitâbi Şifâu'l-Kulûb mine'l-ehzuni ve'l-kurûb*. Süleymaniye, Şehid Ali Paşa, 02705/7.⁵¹
- Ali b. Ahmed b. Ali b. Zühre. *El-Multekat nin Muhtasari'l-kelâm fî teallübâtî havâdisi'l-eyyâm*. Süleymaniye, Şehid Ali Paşa, 02705/10.⁵²
- Ali b. Ebi Tâlib b. Abdulmuttalib Hâşimî. *Nasru'l-Leâlî*. Süleymaniye, Şehid Ali Paşa, 02705/3.
- Arslan, Sami. "Eserden Müessire Seyr u Sefer: Carullah Efendi'nin Derkenar Notlarının Biyografisine Katkıları." *Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 5 (2015): 67-83.
- Burhaneddin İbrahim b. Abdurrahman 'Îmâdî, Şâfi'î, Halebî. *Mîzânu's-ş-şerî'a fî sulûki'l-milleti'r-refî'a*. Süleymaniye, Şehid Ali Paşa, 02705/5.
- Celaluddin Abdurrahman b. Ebu Bekir b. Muhammed Suyûtî. *El-Hey'etu's-seniyye fî'l-hey'eti's-sünniyye*. Süleymaniye, Şehid Ali Paşa, 02705/9.
- Ebu Zekerîyya Muhyiddîn Yahya b. Şeref Dîmeşî, Şâfi'î, Nevevî. *El-Hadîsu'l-erba'ün*. Süleymaniye, Şehid Ali Paşa, 02705/6.
- Güneş, Mehmet. "Osmanlı Devleti'nde Sürgün Cezası ve Karahisâr-ı Sâhib'e Yapılan Sürgünler (1815-1839)." *History Studies, International Journal of Histroy* 8/1 (2016): 49-70.

49Katalogda İbnu'n-Nehhâs, Muhyiddin Ahmed b. İbrahim Dîmeşkî adına kayıtlıdır, doğrusu yukarıdaki gibi olmalıdır.

50Katalogda Rakkî, İbrahim b. Ahmet adına kayıtlıdır, doğrusu yukarıdaki gibi olmalıdır.

51Katalogda Sa'âlebî, Abdulmelik b. Muhammed b. İsmail Nîsâbûrî adına kayıtlıdır, doğrusu yukarıdaki gibi olmalıdır.

52Katalogda Ezherî, Zeynuddîn Halid b. Abdullah Cercâvî adına kayıtlıdır, doğrusu yukarıdaki gibi olmalıdır.

- Göre, Zehra. "Kerem Kasidelerine Dair." *Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 39 (2009): 919- 956.
- Hâris b. Ka'b. *Vasiyyetu'l-Hâris b. Ka'b*. Süleymaniye, Şehid Ali Paşa, 02705/8.
- Kavruk, Hasan. "Hatıraları Işığında Niyâzî-i Mısırî." *Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 39 (2009): 395-409.
- Korukçu, Enver. "Ebü'l-Fazl el-Allâmî." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 10: 313-314.
- Köksal, Osman. "Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle İlgili Hatt-ı Hümayunları." *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)* 19 (2006): 283-341.
- Molla Lutfî. *Risâletü'l-Hacc*. Süleymaniye Ktp. Şehid Ali Paşa, 2844.
- Muhammed b. Müstenir b. Ahmet Basrî Nahvî, Kutrub. *Müsellesei Kutrub*. Süleymaniye, Şehid Ali Paşa, 02705/11.
- Tavukçu, Orhan Kemal. "Türk Edebiyatında Firâk-nâme Adlı Eserler." *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 10 (2004): 89-122.

CLOPHONS AS THE MIRROR OF PSYCHOLOGICAL STATE: HOARSE OUTCRY OF AN EXILE IN RHODES

ABSTRACT

Manuscripts are mines of information. We can dig them to acquire information not only about the ideas of authors, but also copyists and readers. Thus, it is possible to say that manuscripts include many elements in addition to the main text. These elements become enriched as manuscripts circulate across time and space. One of these elements are colophons. First and foremost, colophons provide its reader with basic information on the manuscript at hand. In addition, they shed light on the social and cultural realities of their time by a number of indirect information given by the copyist. The compendium of several works (*majmu'a*) copied by Ali b. Ahmed from Hims in 1551 includes several external or even circumstantial information. This *majmu'a* consists of the copies of twelve single works which Ali b. Ahmed copied during his forced exile (*sürgün*) in Rhodes. This article examines the colophons of these twelve works and the information in them on the biography of Ali b. Ahmed. In the colophons of the copied texts, Ali b. Ahmed recorded direct and circumstantial information on his own life story which can be used to reconstruct his biography.

Keywords: Manuscript, Majmu'a, Colophons, Ali b. Ahmed, Exile, Rhodes.